

СПОМЕН-ЗБИРКА ПАВЛА БЕЉАНСКОГ

Уредила Јасна Јованов, Нови Сад 2009

У оквиру опсежне, истрајне и неуморне делатности Спомен-збирке Павла Бељанског, која обухвата и знатну издавачку активност, објављена је 2009. монографија о овој институцији, која је добила престижну награду Националног комитета ИКОМ-а Србије за публикацију године. Крајем 2010. изашло је и латинично, а убрзо потом и издање на енглеском језику.

Сагледавање сопствене позиције у прошлом и садашњем времену дужност је институције која је чувар културне меморије једне заједнице. Ово није само обавеза музејске установе и није само заоставштина за будућност, већ врста самоанализе и самоспознаје властитог удела у чувању и трајању те меморије. Аутори монографије „Спомен-збирка Павла Бељанског“ могу бити поносни на свој учинак.

„Спомен-збирка Павла Бељанског“ даје свеобухватну слику о дародавцу, његовој колекцији и установи која је чува и презентује педесет година. Настала је као резултат вишегодишњег истраживачког рада стручног тима Спомен-збирке, историчара уметности и других сарадника. Обима 512 страница великог формата, књига обухвата уводне текстове аутора збирке Павла Бељанског, уреднице монографије и управнице збирке Јасне Јованов, извршне уреднице књиге Милане Квас и књижевника Радослава Петковића. Иза уводног дела следе анализе сваког појединачног дела из збирке, којима су приступили врсни историчари уметности: Горанка Вукадиновић, Жана Гвозденовић, Марта Ђармати, Станислав Живковић, Оливера Јанковић, Јасна Јованов, Милана Квас, Вања Краут, Ирма Ланг, Звонко Маковић, Лидија Мереник, Љубица Миљковић, Светозар Мирков, Константин Новаковић, Тијана Палковљевић, Љиљана Пилетић Стојановић, Вера Ристић, Ивана Симеоновић Ђелић, Оливера Скоко, Нада Станић, Ирина Суботић, Драгутин Тошић и Симона Чупић. Следи поглавље о архитектури зграде збирке Валентине Брдар. Потом су изнете биографије уметника чија дела чине фонд збирке и хронологија живота оснивача и његове колекције. Ту су и пописи литературе о Спомен-збирци, свих издања збирке и репродукованих дела из фонда. Књигу закључује прегледни регистар.

Овако амбициозан и озбиљан концепт прати раскошна опрема књиге: визуелни материјал (210 илустрација у боји и више од 380 црно-белих репродукција) богат је и врхунског квалитета. Обухвата фотографије сваког дела из фонда, као и оне које реконструишу живот оснивача збирке, уметника чија је дела сакупио и укупну историју збирке. Визуелни материјал не само да поткрепљује онај писани у књизи, већ обликује самосталну и самодовољну визуелну историју збирке. Његов извор су фото-архив збирке, архиве значајних културних институција Србије, као и дела Атиле Сламе, Душана Милијића, Марка Миловића... Читалац има прилику да сагледа збирку као простор за себе, али и као простор у оквиру града, захваљујући архитектонским илустрацијама Александра Станојловића. Дизајн књиге, за који је одговоран Вељко Дамјановић, храбар је и савремен, а опет сведен и прегледан, чиме се постиже фина равнотежа класичног и модерног, која је у основи концепта збирке и њеног укупног трајања.

Овако обимно дело указује на изузетно тежак, озбиљан и одговоран уреднички задатак. Јасна Јованов је успела да спроведе прецизан концепт који је обухватио све стратуме збирке – њене историје, перцепције у стручној и широј јавности, стратегије презентације и сталне промене којима је, неумитно, била изложена током трајања. Уредница је ангажовала велики број стручњака – вероватно највећи тим историчара уметности окупљен код нас приликом издавачког пројекта. Тај тим је представио дела из збирке у контексту времена и места настанак, владајуће естетике и укупне културне политике као и опусе уметника. Помоћ сарадника уреднице – Милане Квас, Драгане Бошковић, Милице Орловић Чобанов, Марте Ђармати, Александре Нећаков, Јулијане Стојсављевић, Будимира Вуковића – била је драгоцен. Везани за институцију чију су повест приказали, они су заједно успешно окончали вишегодишње прегнуће и свакодневну посвећеност добробити Спомен-збирке.

„Спомен-збирка Павла Бељанског“ представља свако појединачно дело, презентовано у форми студијског каталога и, истовремено, приказује збирку као целину и посебан културно-историјски феномен. Тако је обухваћена историја једне колекције и једне институције,

1. Насловна страна монографије *Спомен-збирка Павла Бељанског*
 1. Front page of the *Pavle Beljanski Memorial Collection Monograph*

епохе у којој су се формирале, садашње време те институције као и наговештај њене будућности.

Профилисање колекције уметнина је парадигма сложених друштвених и историјских околности у којима је формирана. Зато се уредница књиге, Јасна Јованов, посветила контекстуалном испитивању места и улоге збирке Павла Бељанског – начина на који су се кроз њу рефлектовали естетски принципи, друштвене идеологије, културна политика државе у периоду када се обликовала и била изложена јавности. Анализом докумената, архивске грађе, свеобухватне литературе, ауторка текста

„Два живота једне колекције“ склопила је сложену слику, која је темељ свим будућим истраживачима збирке и драгоценост свима који ће изучавати српску и југословенску историју овог периода.

Исцрпна анализа Јасне Јованов осветљава контекст у којем је увек наглашена улога једног човека. Зато се на почетку монографије налази текст Павла Бељанског „Дела трајне вредности“, писан 1962. У овом својеврсном манифесту колекционара, Бељански истиче своје личне мотиве и естетска начела која су га руководила у избору уметничких дела. Храброст да послуша

унутарњи глас – обликован образовањем, пре свега, на немачкој филозофији, аутентичним и интимним осећањем *безинтересног* допадања (не треба заборавити да су уметници које је сакупљао на почетку своје колекционарске каријере такође били почетници), патриотизмом и свешћу да *човек није острво* – формирала је збирку ретко систематичну и конзистентну, не само у нашим оквирима.

Жив и здрав дух Павла Бељанског, удружен са озбиљним образовањем и животним усмерењем ка добру, у овој монографији је осветљен у анализи која превазилази уобичајене оквири класичних историјских дисциплина. То је текст сложене структуре из пера књижевника Радослава Петковића – „Колекционар и његова победа“. Петковић, укрштајући различита времена и просторе, трага за суштинским мотивом прикупљања уметничких дела и налази га, с правом, у архетипској жељи да се надвлада хаос, да се обликује поредак, да се мисли и енергија, отелотворена у уметничким делима, сачувају у заокруженом простору. Тај исечак животног реда јесте „победа колекционара“.

Монографија доноси и исцрпну анализу колекционаревог животног пута у тексту „Живот посвећен уметности“ Милане Квас. Из њега сазнајемо породичне, образовне, професионалне, ратне и мирнодопске, естетске и колекционарске оквири који су формирали Павла Бељанског и његову збирку, али и оне емоционалне и личне.

Збирка коју је сакупљао Бељански већ је у првим деценијама свог постојања сабрала готово све друштвене и културолошке димензије, али и обрнуто – сама је зрачила на културне прилике средине. Збирка је била важна у конципирању многих изложби, појединачних и колективних, између два светска рата. Посматрана критички одмах након Другог светског рата, збирка се, својом виталношћу, али и виталношћу њеног ствараоца и његовим дипломатским напорима, наметнула као парадигма животности и независности уметности и, истовремено, места Југославије у ондашњој геополитичкој констелацији. Представљена дипломатском кору већ 1946, збирка је преживела и надживела све идеолошке замке које су се, или би се, потрудиле да је дискредитују. То је био својеврсни тријумф уметности који је аутора збирке подстакао на још брижљивије размишљање и делатност: ускоро је допунио своју колекцију делима која су недостајала. То пажљиво промишљање колекције никада није било једносмерно код Бељанског. Након ду-

годишње анализе и исцрпне дипломатске активности, начинио је даровни уговор 1957, којим колекција бива доступна јавности и постаје њена имовина. Даровни уговор је био правно прецизан и необично далековид и тиме, истовремено, обавезујући и ослобађајући за поколења која његову визију баштине.

Уговор је подразумевао изградњу посебне зграде која је, према пројекту Иве Куртовића, довршена 1961. Историја овог здања, биографија његовог креатора као и архитектонске особине, осветљене су у тексту Валентине Брдар. Из њега сазнајемо како је ово непретенциозно и функционално здање изузетно и по томе што је подигнуто за смештај уметничке збирке, што је реткост не само у нашим оквирима.

Спомен-збирка Павла Бељанског чува врхунска дела српске уметности XX века. Она су описана у текстовима наведених историчара уметности. Иако потичу од стручњака различитог сензибилитета, методолошког поступка, професионалног узраста и усмерења, све анализе делују сродно и хармонично. Тако ови „исечци“ творе заокружену историју српске модерне, незаобилазну за све који је у будућности буду проучавали.

Спомен-збирка Павла Бељанског, како монографија о њој јасно указује, није само музеј већ и озбиљна библиотека, архив и истраживачки центар. То је институција која, захваљујући једној од далековидих одлука Павла Бељанског, награђује најбољи дипломски рад одбрањен на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду. Са ликовним радионицама за студенте и децу, сталним изложбама, предавањима и презентацијама, она је једна од најживљих институција културе код нас и у региону. Спомен-збирка је место које се посветило хендикепиранима, уз анализу и коришћење свих релевантних метода и техника потребних за ову делатност. Све је то, уз исцрпну документацију, с правом приказано у монографији. Тиме се јасно указује да ова институција не само да истрајава у хуманистичким настојањима свог оснивача, већ се развија у складу са савременим музеолошким стандардима. Чувајући своје трајне вредности, она истовремено прати пулс свакодневних потреба и захтева заједнице. Неуморно се труди да ту заједницу подстакне да гледа, слуша, размишља и осећа, чува и штити своју културу.

Изузетног квалитета и репрезентативног карактера, „Спомен-збирка Павла Бељанског“ је аутентични лик установе у којој су се прожеле прошлост и садашњост и изградиле основе идентитета у будућности.